

בריתי ח"ד סימן א' שלום

סימן א

מאמר הלכתי על שבתרים וכושר סוויטש
(פורסם ב'אמונת עתיד', גיליון 109)

אז לאורך חולה שאין בו סכנה, ולכן הם מוחים על הקלות שמתירים זאת אף בלא מצבים אלו. עפ"י אותה אסכולה ישנם רבנים המתירים את מערכת האזעקה הנ"ל, מכיון שלדעתם זהו אורח חיים שאפשר להתיר בעבורו גרמא בשבת. וישנם אף שהפליגו יותר והתירו גם את התרים החשמלי הנ"ל (שבתרים) בבית שמצויים בו ילדים קטנים, מכיון שקרו מקרים שילדים קטנים נפצעו מתרים המופעל ע"י שעון שבת. ונחלקו בזה הדעות בין המחשיבים זאת לגרמא, עד כמה ניתן להתיר זאת.

ולענ"ד אין זה בגדר גרמא כלל, אלא מעשה גמור של חילול שבת, ואין להתיר אף במקום הפסד ולאורך חולה שאין בו סכנה. ומכאן שאין לחלק בין הכושר סוויטש לבין השבתרים. כמו כן, הכושר סוויטש והשבתרים שונים מהמוצרים של 'גרמא' המפותחים על ידי מכון אומת ומותרים לאורכי רפואה וביטחון. משא"כ הכושר סוויטש והשבתרים אסורים לענ"ד גם במצבים אלו (מלבד במקום פיקו"נ גמור, כמובין).

הצגת הנידון

ברכוני לדון במעמד ההלכתי של הפטנט החדש הנקרא כושר סוויטש (KOSHER SWITCH), וכן של הגזרת הישראלית אשר נקראה שבתרים ומיועדת להוריד ולהעלות תריסים חשמליים בשבת ללא שעון שבת וללא מנואלה.

ההמלצות החדשות הנ"ל פועלות באופן שבין שני ידי המיתקן מצויה מחילה המוזנת ע"י המתג, והמכשיר יכול לפעול רק על ידי תשדורות המגיעות מהלד החיצוני לצד הפנימי. וכל כמה שניות מגיעה תשדורת אינפרא אדום מהחלק החיצוני לחלק הפנימי, ועל ידי הסטת המתג המפריד ניתנת האפשרות לגורה החיצונית להאיר אל הגורה הפנימית.

וכעין זה המציאו לאחרונה גם מערכת אזעקה שמפעילים אותה בשבת עצמה בשיטה זו.

א. תמצות השיטות

יש הטוענים שהכושר סוויטש נחשב כמופעל בדרך של גרמא, ולכן יש לסייג את ההיתר רק במקום פסידא

בריתי ח"ד סימן א' שלום

ב. האם הכושר סוויטש והשבתריס נחשבים כגרמא

הכרעת מרן הבית יוסף¹ היא שאסור לחתוך ביום טוב נר של שְׁעוּוה כדי שִׁכְכָה יותר מוקדם, וכדעת הרא"ש² הסובר שזהו כיבוי גמור, ועל אף שרק מסיר את מה שִׁיגרום בעתיד לבעירה. דעת הרא"ש אינה דעת יחיד, כך היא גם דעת המאירי בסוגיה של 'קִינְסָא שְׂרִי'³. וכך היא גם דעת הריטב"א⁴ א"ס.

ובוודאי גם להפך הוא הדין לשיטה זו במקרה שמדביק שְׁעוּוה נוספת לנר הדולק שחייב משום מצעיר. וכך באמת מפורש בדברי הרא"ש הנ"ל.

ובדברי רש"י⁵ מבואר אף יותר. נאמר במשנה (שבת פ"ב מ"ד):

'לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בצביל שְׁתֵּהָא מְנִטְפָּה'.

ורש"י (סס) מסביר שהלוקח שמן מכלי שממנו מטפטף שמן לנר – חייב משום מכבה, על אף שאין שום חיבור בין הכלי לבין הנר! וכן נפסק בשלחן ערוך⁶.

ואמנם לכאורה ישנה סתירה בין הדין של שפופרת נר ש'מנטפת' לבין הדין של עצים שלא אחז בהן האור שמתר ליטלם⁷, אך כבר תירץ ה'חמד משה'⁸ שיש חילוק בין פחילה שהשמן נמשך אליה לבין מדורה שהולכת אל העצים. וזכורנו⁹, הגורם שבחציו השני של המיתקן שולחת קרן אור שהולכת ומדליקה את החלק הפנימי, והרי זה דומה לנר ולא למדורה, ופשוט.

ובפסטות לשון 'מנטפת' שנקטה המשנה מורה על מדלפת ולא על שופעת, ושם ראיתי בר"י מלוניל⁹ ובמאירי¹⁰ שכתבו כך שהמקרה של

⁶ שו"ע, אור"ח סי' רסה סעיף א.

⁷ שו"ע, אור"ח סי' תקב סעיף ב.

⁸ חמד משה על אור"ח, סי' תקיד ס"ק ב.

⁹ פירוש רבינו יהונתן מלוניל על מסכת שבת, דף יג ע"א מדפי הרי"ף.

¹⁰ מאירי, בית הבחירה למסכת שבת, דף כ"ט ע"ב, בביאור המשנה הרביעית.

¹ בית יוסף ושו"ע, אור"ח סי' תקיד סעיף ג.

² רא"ש, ביצה פ"ב סימן יז.

³ מאירי, בית הבחירה למסכת ביצה (נדפס לראשונה בשנת תשכ"ט), דף כב ע"א.

⁴ מובא בשיטה מקובצת ביצה כב ע"א.

⁵ רש"י, שבת כט ע"ב.

בריתי ח"ד סימן א' שלום

למקרה של המסיר תרים מפני החז
שהתרים והחז נחשבים שני דברים
שונים.

אף לדברי הרמ"א¹³ שחולק על
ה'צית יוסף' שהוצא לעיל, וכתב
להעיד שנהגו להתיר לחתוך את הגר
של שיעור מתחתיתו, מלבד מה שכתב
המשנה ברורה¹⁴ בשם כמה אחרונים
שראו להתמיר כדעת הרא"ש, נראה
לענ"ד בצירור שנידון דין אינו דומה
לגר של שיעור שנהגו בימי הרמ"א
להתיר לחתכו ציו"ט.

ע"א מדפי הרי"ף) שמבאר שכל התוצאה
של הפעולה המתמשכת נחשבת כאילו
נעשתה כבר כעת בעת התחלת הפעולה,
וממילא מובן שלכן כשמוסיף שמן לכלי
הרי שכל התוצאה של המשך בעירת השמן
בעתיד נחשבת כאילו נעשתה כבר כעת.
וזה הטעם שלא נחשב כגרמא. וה"ה
בנדוד, שהאדם עושה פעולה במיתקן
עצמו, וע"י פעולתו פועל שיחשב כאילו
הכלי מייצר זרם חשמלי כבר מעכשיו, ואין
שום סברא לחלק מטעם שרק מסיר את
המונע, שהרי עושה את הסרת המונע בכלי
עצמו, וע"י כך פועל בכלי עצמו להפכו
כמייצר זרם כבר מעכשיו, ופשוט.

¹³ רמ"א, או"ח סי' תקיד סעי' ג.

¹⁴ משנ"ב, סי' תקיד ס"ק כג.

'מנטפת' הוא שהשמן יורא 'טיפה אחר
טיפה' מן הכלי אל הגר. הרי שאף אם
אספקת השמן מן הכלי אינה ברציפות
גמורה מכל מקום מי שמוציא שמן
מתוך הכלי חייב משום מכבה. ולפי זה
הוא הדין יהיה כאשר יוסיפו שמן לכלי
ול'שפופרת המנטפת' – חייב משום
מצעיר.

ובנדון שלנו, הרי לו יצויר שהיה
המתקן עשוי משני חלקים, והחלק
החיצוני של המתקן לא היה מחובר,
הרי שהמחבר אותו בשבת הוא ממס
כמוסיף שמן לכלי שממנו נוטף שמן
לגר, שלדעת רש"י, רא"ש, ריטב"א
ומאירי חייבים מהתורה. לכן פשוט
שהוא הדין גם אם המתקן כבר מחובר
ו'רק' מסיר את המחיצה המונעת
מהחישן החיצוני (= השמן) להאיר (=)
לכפות) אל החישן הפנימי (=)
הפתילה, כי על ידי פעולתו ב'כח
ראשון' גורם להיחשך כבוער.
וההבנה של ה'יד רמה'¹¹ שמבחין בין
'כח ראשון' ל'כח שני' אינו שייך לנידון
דין כשהכל כבר אחד¹², ואינו דומה

¹¹ יד רמה, שנהדרין עז ע"ב ד"ה אמר רב
פפא.

¹² שהרי הטעם שחייב בהוספת השמן
לכלי הוא כמו שמצינו בנמוקי יוסף בסוגיא
של 'אשו משום חיציו' (בבא קמא, דף י

בריתי ח"ד סימן א' שלום

דברי ה' שלחן ערוך' בסימן רסה סעיף
א !

ההבדל בין נר העשוי מחתיכות
מדובקות (כדברי הרמב"ן ותלמידו וכן
המכתם בשם השלמון) לנדון שלנו
(ה'כושר סוויטש' וה'שבתריס') ברור
הוא עד למאד, כיון שדבקה יס' כל
גדול לומר שלא נחשב חיבור וכפי
שמצינו ברמ"א בהלכות גיטין²¹, אך
ההלחמה ב'כושר סוויטש' וב'שבתריס'
הרי היא כ'עשאה היוצר מתחלה,
והרי היא כחיבור גמור, וכמו שכתבו
האחרונים²² לעניין הגעלת כלים
שאפשר להגיע כלים בלי להסיר את
הידות המחזירות בהלחמה, מכיון
שע"י ההלחמה נחשבים לכלי אחד
ממש. לכן בנדון שלנו שזהו כלי אחד
אין לנו מקור להתיר אף למנהג שנהגו
באשכנז בימי הרמ"א.

י להוסיף עוד, שאפשר שאף לדעת
התוספות, האור זרוע והמרדכי
(שהזכרתי לעיל) הסוברים שבשמן
חייב רק מטעם שמכהה מיד את
הפתילה, מכל מקום ייתכן שכאן זה
שונה וגם הם יודו שחייב, כי נידון

שהרי בספר המכתם¹⁵ הביא מספר
השלמון לרבינו גרשום מזדריש שהתיר
לחתוך נר של שעווה מטעם שלא
דומה לשמן, כיון שבשמן הכל נחשב
דבר אחד מה שאין כן בנר של שעווה
שעשוי מכמה חתיכות מדובקות. וכן
מבואר בשיטה מקובצת¹⁶ בשם
הרמב"ן שהתיר מטעם זה. וכך משמע
גם בפירוש תלמיד הרמב"ן¹⁷ שזהו
טעם ההיתר.

לכן מה שנהגו להתיר בנר של שעווה,
וכפי שכתב הרמ"א, אינו בהכרח
משום שסמכו על דעת התוספות¹⁸
והאור זרוע¹⁹ והמרדכי²⁰ שרק בשמן
שמכהה את האור מיד הוא מכבה,
אולי מה שנהגו להתיר הוא דווקא
בצירוף הסברא של הרמב"ן ותלמידו
וכן בעל ספר השלמון, שגר שעווה
נחשב עשוי מכמה חתיכות, אך
כשהדבר הוא אחד ממש יס' לחוש
לדעת כל המחמירים הנ"ל. לפי זה גם
מובן מדוע הרמ"א לא הגיה כלום על

¹⁵ ספר המכתם, ביצה כב ע"א.

¹⁶ שטמ"ק, ביצה שם.

¹⁷ פירוש תלמיד הרמב"ן, ביצה שם.

¹⁸ תוספות, ביצה כב ע"א ד"ה והמסתפק.

¹⁹ אור זרוע ח"ב, הלכות יו"ט סימן שמח.

²⁰ מרדכי, ביצה סימן תרפג.

²¹ הג' הרמ"א, שו"ע אה"ע סי' קל סעיף ז.

²² שיירי כנסת הגדולה אור"ח סימן תנא

הגה"ט ס"ק טו, שו"ע הרב שם ס"ק לט.

בריתי ח"ד סימן א' שלום

האחיעזר²⁵ שכל דבר שדרך עשייתו כך היא – אזי לא נחשב גרמא אלא מלאכת מחשבת גמורה, והוכיח זאת מהדין של זרה ורוח מסייעתו שחייב²⁶.

ואמנם יש לחלק בין דברי האחיעזר לבין המוצרים של מכון לומת הגועדים לשימוש באופן של גרמא בשבת בלבד ואילו ביום חול לא משתמשים בהתקן המעבירו למצב של גרמא, שהם אינם בכלל דברי האחיעזר, כיון שדרך הפעולה הרגילה בכל ימות השבוע היא בלא גרמא, ורק בשבת משתמשים ב'גרמא'. לכן לענ"ד לא שייך לומר בהם שדרך עשייתם הרגילה היא ב'גרמא'.

אמנם אם יעשו מתקן שפועל על ידי 'הסרת המונע' ו'גרמא', הרי כיון שכל הפעילות הזו של 'הסרת המונע' תיעשה רק בשבת נמצא שאין דרך כלל לעשותה ע"י פעולה רגילה בלא גרמא, וממילא לא נחשב גרמא הפותרת כיון שדרך הרגילה בפעולה זו היא ע"י 'גרמא', ויהיה חייב עפ"י דברי האחיעזר הנ"ל על אף שנגעשה באופן של גרמא.

ידין חמור יותר משמן, שכן שמן אף שהוא נוזלי ו'ראוי לבילה' ויש מקום להחשיבו אחד מכל מקום הוא אינו דבר אחד ממם²³, מה שאין כן כאן שזה דבר אחד ממם הרי זה דומה יותר לחותך חתיכה של עץ בעודה לזקוקה, וזוהי לא מלאכה במפורש מי שמתיר, וייתכן שגם התוספות, האור זרוע והמרדכי יודו בזה שחייב.

ואף אם יימצא מי שמתיר גם בזה, עדיין יש לחלק שכאן אין זה שני דברים נפרדים כמו האש והעץ, אלא הכל כלי אחד ממם²⁴.

ג. הדין אם יעשו מתקן כזה בתוספת 'גרמא'

אף אם יוסיפו במתקן זה גם את הפרולדורה של 'גרמא' כמו במוצרים של מכון לומת נראה שמכל מקום לא יועיל לאורך חולים וכדו', שהרי כתב

²³ יעויין בצפנת פענח, בכללי התורה והמצוות, סי' כט, שתלה חקירה זו במחלוקת אם אגד כלי נחשב אגד; ובספר המאורות בשבת, צא ע"ב, מביא שבעל ההשלמה פסק כדעה שלא נחשב אגד.

²⁴ שהרי כתב הרא"ש לחלוק על התוספות מטעם שהפתילה והשמן דבר אחד הם, ומשמע שכל מה שנחלקן הוא האם נחשב שני דברים נפרדים, ודו"ק.

²⁵ שו"ת אחיעזר, ח"ג סימן ס.

²⁶ תלמוד בבלי, בבא קמא דף ס ע"א.